
JAAR VERSLAG 2016

Uw vermogen om te leven

Inhoudsopgave

VERANTWOORDING EN TOEZICHT	3
Verslag van de Raad van Toezicht	4
Verslag van het Verantwoordingsorgaan	9
Oordeel van het verantwoordingsorgaan	13

Verantwoording en toezicht

Verslag van de Raad van Toezicht

INLEIDING

2016 was voor ABP een bewogen jaar. Het bestuur heeft op veel terreinen het fundament van het fonds versterkt dat ook gezien kan worden als een opmaat voor de komende jaren. Zo is een meerjarig premiebeleid vastgesteld; het vermogensbeheer en de fiduciaire functie zijn opnieuw ingericht; met de implementatie van het verantwoord beleggen zijn nieuwe stappen gezet; er is een begin gemaakt met de evaluatie van het bestuursmodel en het functioneren van het bestuur is verder geprofessionaliseerd.

De raad spreekt zijn waardering uit voor de gedegen manier waarop het bestuur deze zaken heeft aangepakt en leiderschap heeft getoond in deze soms weerbarstige vraagstukken.

VISIE OP TOEZICHT

De raad is van mening dat het voor een beheerste bedrijfsvoering essentieel is dat de bestuurlijke processen op orde zijn, dat het bestuur goed functioneert en dat de samenstelling van het bestuur past bij de taken en bij de ontwikkelingen waar het fonds in de voorzienbare toekomst mee wordt geconfronteerd.

De raad beschouwt het bewaken van de kwaliteit en professionaliteit van de bestuurders als een van de belangrijkste pijlers van goed toezicht.

Aan dit aspect van de werkgeversrol van de raad is in het verslagjaar veel aandacht besteed.

De raad legt de nadruk voor zijn intern toezicht primair op een goed werkende governance en op de principes die aan het beleid ten grondslag liggen en op de tweede plaats op de regels en het controleren ervan.

Langs deze lijnen heeft de raad dan ook zijn toezicht en de bijbehorende visie op toezicht en het toezichtplan voor 2016 opgezet en ingevuld.

GOEDKEURINGSACTIVITEITEN EN BEVINDINGEN

Overzicht van goedkeuringsactiviteiten

De raad heeft in 2016 voor twee kandidaat bestuursleden een toets aan het vastgestelde profiel uitgevoerd. Ook heeft een dergelijke toets plaatsgevonden voor twee herbenoemingen. Daaraan voorafgaand heeft de raad de profielen getoetst en goedgekeurd.

Goedkeuring jaarverslag

Op 26 april 2017 heeft de raad in een overlegvergadering met het bestuur het jaarverslag 2016 besproken en goedgekeurd.

Overzicht van bevindingen

Algemeen beleid

De raad constateert dat het bestuur zeer toegewijd is de strategie van het fonds te realiseren en dat het daar de organen van het fonds in voldoende mate bij betreft. Met betrekking tot de toekomst, constateert de raad dat hierbij de bestuurlijke aandacht zowel is uitgegaan naar het bestuursmodel als naar de governance in algemene zin.

Het bestuur mengt zich daarbij ook in de publieke discussie over een nieuw stelsel en stelt daarbij de kennis en capaciteit van het ABP beschikbaar. De raad is van mening dat het bestuur terecht leiderschap toont waar het gaat om de toekomst van het stelsel. De raad wijst er in dat kader wel op dat er een gebied is waar sociale partners en pensioenkamer geen rol zien voor het bestuur, maar slechts voor zichzelf. De raad constateert dat het bestuur zich hiervan bewust is. De raad zal het bestuur blijven spiegelen op dit punt.

De raad heeft uitvoerig aandacht besteed aan de volgende punten ten aanzien van algemeen beleid:

- De houdbaarheid van de regeling in het kader van het strategisch beleid en de visie 2020. De raad constateert dat het bestuur participeert in de discussie over het pensioenstelsel en er overeenstemming is over een meerjarig premiebeleid.
- Er is een veelomvattend dossier waar de raad aandacht voor vraagt en dat betreft complexiteitsreductie. De raad heeft de overtuiging dat het bestuur zich bewust is van de relevantie van dit dossier. Een bestendig betrouwbare uitvoering van de ABP regeling heeft terecht prioriteit, in het belang van alle deelnemers en gepensioneerden, rekening houdend met de kosten van de uitvoering en de kans op fouten.
- De risicohouding en het risico niveau van de beleggingen in relatie tot de financiële situatie en de risicobereidheid van deelnemers, omdat risico's in toenemende mate bij deelnemers liggen.
- De toegenomen spanning tussen ambitie, zekerheid en premie met daarbij bijzondere aandacht voor de financiële opzet en in bijzonder het premiebeleid 2017 en volgende jaren. De raad nam met instemming kennis van de meerjarenaanpak met een ingroeipad naar een hogere premie die voor meer duidelijkheid zorgt. De keuze voor een lagere discontovoet kwam tegemoet aan eerder door de raad aan het bestuur gestelde vragen met betrekking tot de balans tussen ambitie, zekerheid en premie. Het bestuur heeft de verantwoordelijkheid genomen om die spanning te verminderen en daarmee de financiële opzet te verstevigen. De raad heeft het bestuur opgeroepen te volharden in het met de Pensioenkamer afgesproken meerjarig premiebeleid.

Governance

In het verslagjaar is door het bestuur een herzien geschiktheidsbeleid geformuleerd en met de raad besproken. De raad heeft het bestuur geadviseerd de competenties meer toekomstgericht vast te stellen, gekoppeld aan de strategie. Immers, de sector is aan continue verandering onderhevig, hetgeen ook consequenties heeft voor de uitvoering van de regeling.

In het verslagjaar is de governance structuur aangepast. Door mandatering kan het bestuur zich

meer concentreren op strategische zaken. De raad zal in 2017 de eerste ervaringen daarmee door het bestuur volgen.

Adequate risicobeheersing

In het verslagjaar is het integraal risicomanagement verder verbeterd. De raad constateert dat risicomanagement explicieter onderdeel is geworden van de bestuurscyclus en de inrichting van de organisatie. Zo is de risicomanagement functie bij het bestuursbureau zwaarder ingericht, is de risicomanagementfunctie bij de uitvoeringsorganisatie uitgebreid en explicieter afgesproken en heeft het bestuur een aparte commissie Balans & Risico geformeerd. De raad onderstreept het belang van aandacht voor gedrag en cultuur in het risicomanagement.

De raad constateert dat het bestuur op een systematische en gestructureerde wijze invulling geeft aan risico-inventarisatie en risicobeheersing met adequate beheersmaatregelen. De raad beveelt aan om de strategische risico's, gerelateerd aan het behalen van de doelstellingen die zijn geformuleerd in de Visie2020, meer expliciet mee te nemen in de risicomanagement cyclus.

Evenwichtige belangenafweging

Samen met adequate risicobeheersing heeft evenwichtige belangenafweging de bijzondere aandacht van de raad.

De raad is, mede ingegeven door de begin 2016 gesignaleerde spanning op de driehoek, op de hoogte gehouden van het proces om te komen tot een meerjarig premiebeleid. In 2015 sprak de raad, bij de vaststelling van het premiebeleid en de premie voor 2016, destijds indringend met het bestuur over de gehanteerde discontovoet en de hoogte van de premie inclusief de herstellpremie. De raad is van mening dat het bestuur de belangen bij de vaststelling van het (meerjarig) premiebeleid, beginnend in 2017, zorgvuldig heeft gewogen.

Beleggingsbeleid en vermogensbeheer

Het bestuur heeft in 2016 het vermogensbeheerproces en de verdeling van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden in dit proces herzien.

De herinrichting, die een best in class organisatie beoogt, raakt zowel de interne organisatie van ABP als die van APG. De impact op de werkwijze is fors. De raad heeft toezicht gehouden op het proces dat tot deze wijzigingen leidt.

De raad is van mening dat het bestuur de herinrichting grondig heeft aangepakt en daarmee een goede basis voor de toekomstige organisatie van het balans- en vermogensbeheer heeft gecreëerd. De beheersing is verbeterd, de verantwoordelijkheden zijn scherper afgebakend en de commissiestructuur is aangepast. De opdracht aan de vermogensbeheerder en de 'checks and balances' zijn aangescherpt. De samenwerking met APG is op een hoger niveau gebracht. Het bestuur heeft naar mening van de raad bij de herinrichting evenwichtige aandacht besteed aan de organisatie en processen enerzijds en bemensing, gedrag en cultuuraspecten anderzijds.

De raad heeft kennisgenomen van de overwegingen en de conclusies van het bestuur ten aanzien van de risiconota. Zo is nagegaan of het beleggingsbeleid en de risico's van dit beleid nog pasten bij de ambitie en de financiële situatie van het fonds, gezien de relatief lage dekkingsgraad en de toegenomen kans op korten. Het bestuur heeft zijn afwegingen om het huidige risiconiveau te handhaven aan de raad toegelicht.

Van het bestuur wordt verlangd dat het als opdrachtgever van de vermogensbeheerder een kritische houding aanneemt. De raad heeft dit op verschillende dossiers ook gezien. Voorbeelden hiervan zijn de beleidsevaluatie en de aanscherping van uitvoeringskaders voor hedgefonds.

De raad heeft kennis genomen van de stappen die ABP in 2016 heeft gezet in het uitvoeren van het beleid voor duurzaam en verantwoord beleggen dat in 2015 is herzien. De meningen met betrekking tot maatschappelijke thema's kunnen flink uiteenlopen en zelfs tegenstrijdig zijn. De raad constateert met instemming dat het bestuur aandacht besteedt aan het intensiveren van de dialoog met deelnemers en maatschappelijke organisaties en discussies over de moeilijke onderwerpen niet uit de weg gaat. De raad constateert dat het bestuur actief naar buiten treedt met uitleg over afwegingen en een weloverwogen

invulling geeft aan de financiële en maatschappelijke verantwoordelijkheid van het fonds.

Uitbesteding

Professionalisering van de uitbestedingsrelatie is door het bestuur in 2016 een stap verder gebracht. De aanleiding hiertoe was voornamelijk de evaluatie van het vermogensbeheerproces, waardoor het gehele uitbestedingsproces en de relatie tussen ABP als opdrachtgever en APG als opdrachtnemer is herbeoordeeld. In plaats van het tot 2015 gehanteerde 'gecontroleerd vertrouwen' is nu het uitgangspunt dat op basis van een heldere opdracht en duidelijke mandaten wordt samengewerkt tussen bestuur, bestuursbureau en de uitvoeringsorganisatie. Dit heeft samen met de impact van het duurzaam beleggingsbeleid en de continue druk op kostenbeheersing in de uitbestede processen een grote invloed op de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur heeft hier begrip voor, maar kiest tegelijkertijd een duidelijke en verantwoorde lijn in de wijze waarop het voortgang vraagt van de uitvoeringsorganisatie. De raad is van mening dat deze lijn van het bestuur de kwaliteit van uitvoering ten goede komt. Tevens constateert de raad dat het bestuur over de uitbesteding in control is.

Communicatie

Een zeer complexe regeling begrijpelijk, tijdig, juist en volledig communiceren vereist goede en waar mogelijk op groepen of personen toegespitste communicatie. De raad is geïnformeerd over vermindering van de complexiteit, die bijdraagt aan de doelstellingen van communicatie. De raad onderschrijft het belang van de inzet daartoe. Vermindering van complexiteit zal de mogelijkheid tot doorgronden van de eigen situatie vergroten en dus bijdragen aan het kunnen bieden van 'handelingsperspectief'.

Naar de mening van de raad is communicatie een aspect van elk (ander) beleidsterrein. De aanpak om communicatie in de beleidsvoorbereiding van het bestuur te integreren in alle inhoudelijke bestuurscommissies, die eind 2016 vorm is gegeven, is naar de mening van de raad een goede ontwikkeling.

De raad stelt met genoeg vast dat ABP gezaghebbend naar voren treedt in publieke discussies, in het bijzonder als het gaat om verantwoord beleggen. Al met al is de raad van mening dat het bestuur langs verschillende wegen de transparantie en relevantie van de communicatie extern en naar deelnemers en gepensioneerden blijft verbeteren.

AANBEVELINGEN VOOR HET BESTUUR

Gelet op bovenstaande heeft de raad de volgende aanbevelingen aan het bestuur:

- Het deskundigheidsbeleid voor bestuurders is in 2016 herijkt. De raad adviseert het bestuur om in de competenties bijzondere aandacht te besteden aan het innovatie en verandervermogen van bestuurders.
- In 2016 is een meerjarig premiebeleid geïntroduceerd. De raad heeft het bestuur opgeroepen te volharden in dit meerjarig beleid.
- De raad beveelt het bestuur dringend aan om ten aanzien van de complexiteitsreductie in 2017 dát te doen wat nodig is om te zorgen dat de kwaliteit van de operationele processen op een aanvaardbaar peil blijft.
- In 2016 heeft het bestuur meer bevoegdheden gemandateerd aan bestuurs- commissies en bestuursbureau teneinde zich te concentreren op de meer strategische zaken. De raad wil voortgang en ervaringen hiermee monitoren, mede in het licht van de evaluatie van het bestuurlijke model.
- De raad beveelt het bestuur aan zijn focus bij risicomanagement meer ook op strategische risico's te richten gerelateerd aan het behalen van de doelstellingen die zijn geformuleerd in Visie 2020.
- In 2016 zag de raad een verbetering van integraal risicomanagement. De raad onderstreept het belang van aandacht voor de gedrags- en cultuur

aspecten in het risicomanagement en beveelt aan dit expliciet in de monitoring op te nemen.

- In 2016 is het vermogensbeheerproces en de verdeling van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden in dit proces herzien. In 2017 vindt verdere implementatie plaats en wordt de gekozen structuur geëvalueerd. De raad zal zich betrokken tonen ten aanzien van de verdere implementatie van de beleggingsprocessen en de evaluatie van de gehele herinrichting van het vermogensbeheer proces.

OPVOLGING AANBEVELINGEN RAPPORT 2016

In het rapport 2015 heeft de raad enkele concrete aanbevelingen gedaan aan het bestuur. Deze aanbevelingen zijn regelmatig onderwerp van gesprek geweest tijdens de vergaderingen van de raad met het bestuur.

Er is veelvuldig aandacht geweest voor de herinrichting van het vermogensbeheerproces, de financiële opzet van het fonds, de versterking van het risicomanagement en de uitbestedingsrelatie met de uitvoeringsorganisatie. Ook is meer expliciet gemaakt op welke manier het bestuur uitvoering geeft aan een evenwichtige belangenafweging bij belangrijke beleidsbeslissingen. Hier kan in het bijzonder gewezen worden op de besluitvorming omtrent het premiebeleid 2017 en volgende jaren.

Samenvattend constateert de raad dat het bestuur de aanbevelingen zorgvuldig weegt in zijn besluitvorming.

TOT SLOT

De raad constateert dat de professionaliteit verder is toegenomen en dat binnen het bestuur voldoende ruimte is voor verschillende meningen, hetgeen bijdraagt aan de kwaliteit van de besluitvorming.

VOORUITBLIK 2017

In 2017 zal de raad, naast zijn wettelijke en statutaire toezichttaak, aan de volgende thema's in het bijzonder aandacht besteden:

- De spanning op de driehoek: prijs - ambitie - zekerheid en dan met name de prijs (premie) die hiervoor ter beschikking wordt gesteld in relatie tot de financiële positie.
- Strategie van het fonds op de middellange en de lange termijn in het veranderende pensioenlandschap (ingrediënten goed pensioen - voorwaarden transitie).
- Risicomanagement, effectief risicobeheer.
- Complexiteitsbeheersing en waar mogelijk reductie.
- Governance en bestuurseffectiviteit.
- Toekomstgerichtheid competentieprofielen bestuur en functioneren bestuursleden (werkgeversrol raad van toezicht).
- Innovatie en verandervermogen.
- Reputatie en vertrouwen.

En tenslotte zal de raad in 2017 opnieuw als klankbord van het bestuur fungeren.

De raad van toezicht,
Huub Hannen, voorzitter
Kitty Roozmond
Peter de Groot
Nicolette Loonen
Anneke van der Meer

Amsterdam, 26 april 2017

Verslag van het Verantwoordingsorgaan

INLEIDING

In het Verantwoordingsorgaan zijn de deelnemers en de pensioengerechtigden vertegenwoordigd op basis van onderlinge getalsverhouding. Dit houdt in dat 19 leden zijn gekozen door actieve deelnemers en 13 leden door pensioengerechtigden. Verder zijn de werkgevers met 16 zetels vertegenwoordigd.

De 32 deelnemer- en pensioengerechtigdenzetels zijn verdeeld over de fracties ACOP (13), CMHF/AC/FOG-ABP (7) en CCOOP (7) en de LvOP (5). De werkgeverszetels worden voorgedragen door het Verbond Sectorwerkgevers Overheid (VSO) en zijn verdeeld over de diverse sectoren.

ADVIESORGAAN VAN HET BESTUUR

Jaarlijks legt het Bestuur aan het Verantwoordingsorgaan verantwoording af over het afgelopen boekjaar op basis van de jaarstukken. Verder adviseert het Verantwoordingsorgaan gevraagd of uit eigen beweging het Bestuur, over in de Statuten opgenomen onderwerpen, waaronder de meest voorkomende en belangrijkste:

- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- het vaststellen en wijzigen van de premie- en indexatienota;
- het vaststellen en wijzigen van het strategische beleggingsbeleid;
- het vaststellen en wijzigen van de actuariële en bedrijfstechnische nota;
- het vaststellen en wijzigen van het strategische meerjarenplan;
- het vaststellen en wijzigen van het herstelplan;
- het terugstorten van premie of verlenen van premiekorting;
- het doorvoeren van kortingsmaatregelen.

De pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan (13 zetels) hebben op grond van de Pensioenwet als bijzondere bevoegdheid het doen van een bindende voordracht aan het ABP Bestuur tot benoeming van drie bestuursleden namens gepensioneerden. In de regel vindt er driemaal per jaar informeel overleg plaats tussen deze leden van het Verantwoordingsorgaan en de bestuursleden.

OVERLEG VERANTWOORDINGSORGAAN IN EIGEN KRING

In het verslagjaar zijn 11 vergaderingen in eigen kring gehouden. Hierin worden de door het Bestuur ingediende adviesaanvragen voorbereid. Ook worden de gezamenlijke vergaderingen met de Raad van Toezicht voorbereid. Tot slot vindt beraadslaging plaats over interne zaken van het Verantwoordingsorgaan zoals onder andere, de zelfevaluatie van het Verantwoordingsorgaan en de invulling van de met het Bestuur te houden themasessies.

Voor een efficiënte, goede voorbereiding van de agendapunten zijn binnen het Verantwoordingsorgaan vier commissies gevormd: de commissie Algemeen, de commissie Communicatie, de commissie Financiën en de commissie Beleggingen. Deze commissies zijn zo samengesteld dat alle fracties en de werkgevers erin zijn vertegenwoordigd. De commissies hebben geen besluitvormend karakter maar brengen advies uit aan het Verantwoordingsorgaan.

OVERLEGVERGADERINGEN MET HET BESTUUR

Gedurende het verslagjaar zijn er zes overlegvergaderingen met het ABP Bestuur geweest. Deze vergaderingen worden afwisselend voorgezeten door de voorzitter van het Bestuur en de voorzitter van het Verantwoordingsorgaan.

Tijdens deze overlegvergaderingen heeft het Bestuur in het verslagjaar de volgende adviesaanvragen aangeboden aan het Verantwoordingsorgaan:

1. Adviesaanvraag herstelplan
2. Adviesaanvraag premieopslag per 1 april 2016
3. Adviesaanvraag communicatiejaarplan 2016
4. Adviesaanvraag ABTN
5. Adviesaanvraag wijziging reglement bestuurscommissie Beleggingsbeleid
6. Adviesaanvraag beleid na-indexatie op basis van evenredige methode en (het herstellen van) nominale pensioenverlagingen
7. Adviesaanvraag verklaring inzake beleggingsbeginselen 2016
8. Adviesaanvraag uitbestedingsovereenkomst en SLA 2017
9. Adviesaanvraag premiebeleid 2017 en volgende jaren, en premie- en indexatienota 2017

Het Verantwoordingsorgaan heeft het merendeel van deze adviesaanvragen positief beoordeeld. Evenwichtige belangenafweging tussen actieve deelnemers, gewezen deelnemers, gepensioneerden en werkgevers is hierbij het belangrijkste criterium.

Bij de adviesaanvraag over het premiebeleid voor 2017 en volgende jaren lag deze evenwichtige belangenafweging genuanceerder. Het Verantwoordingsorgaan stemde in met het voorgenomen bestuursbesluit inzake het premiebeleid 2017 en volgende jaren en de premie- en indexatienota 2017. Maar een meerderheid van het Verantwoordingsorgaan adviseerde negatief over het door het Bestuur voorgenomen besluit voor het heffen van een opslag op de VPL-premie met ingang van 2018. De meerderheid van het orgaan is van mening dat dit niet past binnen een evenwichtige afweging van belangen: deze verhoging leidt ertoe dat jonge werkenden die zelf

geen aanspraak kunnen maken op de VPL-regeling onevenredig moeten bijdragen.

De minderheid was van mening dat de premie voor de diverse regelingen prudent zijn vastgesteld, inclusief de voorgestelde opslag van 0,2% op de VPL-premie met ingang van 2018.

Een meerderheid van het Verantwoordingsorgaan heeft een dringende oproep gedaan aan het ABP-bestuur om met sociale partners in de Pensioenkamer opnieuw in overleg te treden over de financiering van de VPL-aanspraken.

Van de overlegvergaderingen met het Bestuur maakt het Verantwoordingsorgaan een publieksverslag. In dit verslag wordt aandacht besteed aan de inhoudelijke behandeling van de adviesaanvragen. In het publieksverslag komen de standpunten van het Bestuur, van de fracties binnen het Verantwoordingsorgaan en het overkoepelende standpunt van het Verantwoordingsorgaan als geheel aan de orde. Hieruit valt af te leiden of er sprake is van een meerderheids- dan wel minderheidsadvies. De publieksverslagen zijn terug te vinden op de website van ABP.

Positief oordeel over 2015

Het Bestuur van ABP legt jaarlijks verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het handelen van het Bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder de bevindingen van het interne toezicht, over het door het Bestuur gevoerde beleid en beleidskeuzes.

In vergadering van april 2016 heeft het Bestuur verantwoording afgelegd over het beleid en de wijze waarop dit in 2015 is uitgevoerd. Tijdens deze bijeenkomst is aan de hand van de conceptjaarstukken het boekjaar 2015 besproken.

Bij de inhoudelijke voorbereiding van de behandeling van de jaarstukken, die in commissieverband heeft plaatsgevonden, hebben de accountant, de Compliance Officer en de certificerende en adviserende actuarissen de gewenste toelichtingen verstrekt.

Het Verantwoordingsorgaan heeft een positief oordeel uitgebracht over beleid en uitvoering door het Bestuur over het boekjaar 2015.

OVERLEG MET DE RAAD VAN TOEZICHT

De leden van de Raad van Toezicht zijn door het Bestuur benoemd op bindende voordracht van het Verantwoordingsorgaan. In het verslagjaar heeft het Verantwoordingsorgaan drie keer gezamenlijk overleg gehad met de Raad van Toezicht. De Raad van Toezicht legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het interne toezicht. In 2015 waren aandachtspunten de spanning op de driehoek (premie, ambitie, zekerheid), de evenwichtige belangenafweging, de herziening van het pensioenstelsel in Nederland en het functioneren van het Bestuur. Het Verantwoordingsorgaan heeft met instemming kennis genomen van de bevindingen van de Raad van Toezicht en heeft geconstateerd dat deze grotendeels overeenkomen met het oordeel van het Verantwoordingsorgaan.

DRIE THEMABIJEENKOMSTEN

In het verslagjaar waren er ook nog drie themabijeenkomsten.

Complexiteitsreductie

De uitvoeringsorganisatie APG is in overleg met ABP, in het kader van een integrale en beheerste uitvoering - waarbij uitlegbaarheid en heldere communicatie richting deelnemers van groot belang - , gestart met het thema complexiteitsreductie.

In de loop der jaren is bijvoorbeeld het partnerpensioen sterk gewijzigd, met steeds weer extra overgangsbepalingen. Deze regeling is op termijn niet meer uitlegbaar door de stapeling van wijzigingen. Het gevolg is dat deelnemers de regeling niet meer begrijpen.

Sociale partners in de Pensioenkamer zijn op de hoogte van deze problematiek; zij zijn bereid om mee te denken over mogelijke oplossingen. Hiervoor zijn inmiddels werkgroepen aan de slag met als belangrijkste thema's: de overgangsbepalingen als vastgelegd in bijlage K van het Pensioenreglement, het nabestaandenpensioen, de eindloonregeling van Defensie en de regelingen bij arbeidsongeschiktheid

en werkloosheid voor zover het afhankelijkheid betreft van bijvoorbeeld UWV en SVB.

Het onderwerp complexiteitsreductie staat hoog op de bestuursagenda. Het Verantwoordingsorgaan is zich ervan bewust dat het bestuur hierin afhankelijk is van meerdere externe partijen. Het Verantwoordingsorgaan zal de ontwikkelingen op dit dossier nauwlettend volgen.

Herziening Pensioenstelsel in Nederland

Door verschillende ontwikkelingen, zoals een veranderende arbeidsmarkt, individualisering, vergrijzing en de gevolgen van de financiële crisis voor Pensioenfondsen, staat het huidige pensioenstelsel ter discussie. Het bestuur heeft dit onderwerp in 2016 meerdere malen besproken en de discussie gedeeld met het Verantwoordingsorgaan.

Het ABP-bestuur mengt zich actief in het debat over de stelselhervorming en speelt een actieve rol binnen de Pensioenfederatie. Dit onderwerp blijft prominent op de agenda van het Verantwoordingsorgaan in 2017.

Transparantie in vermogensbeheer

Bij het oordeel over het jaarverslag 2015 heeft het Verantwoordingsorgaan aandacht gevraagd voor beleggingscategorieën en -instrumenten die in de maatschappij soms een negatieve bijklank hebben, zoals private equity, hedgefondsen en derivaten. Dit geldt ook voor dilemma's in de beleggingspraktijk, zoals 'bonussen' en geheimhouding. Het Verantwoordingsorgaan heeft hierbij verzocht om inzicht te geven in de afwegingen die worden gemaakt binnen de (internationale) context waarin het fonds moet opereren.

De genoemde thema's zijn behandeld in een themasessie beleggingen. Voor engagements is als eerste stap meer inzicht gegeven in de inhoud en het verloop ervan, aan de hand van concrete voorbeelden. Verder zijn de dilemma's die spelen bij schikkingen besproken en is meer inzicht verschaft in de totstandkoming van schikkingen en de redenen om in te stemmen met geheimhoudingsafspraken.

VRAGEN VAN DEELNEMERS EN GEPENSIONEERDEN

Via abp.nl kunnen deelnemers en gepensioneerden zich rechtstreeks tot het Verantwoordingsorgaan wenden met algemene vragen over ABP en het Bestuur. In 2016 hebben circa twintig deelnemers zich tot het Verantwoordingsorgaan gewend. Zij hadden vooral vragen over het duurzame beleggingsbeleid, het beloningsbeleid en de financiële positie van het fonds. Het Verantwoordingsorgaan stelt reacties van deelnemers en gepensioneerden zeer op prijs: op deze manier weet het Verantwoordingsorgaan wat er onder deelnemers leeft. Hier kan vervolgens rekening mee worden gehouden in de advisering aan het Bestuur.

Oordeel van het verantwoordingsorgaan

INLEIDING

Het Bestuur legt jaarlijks verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid en de naleving van de principes van goed pensioenfondsbestuur zoals bedoeld in het Besluit uitvoering Pensioenwet en de Wet verplichte beroepspensioenregeling van 18 december 2006.

Het Verantwoordingsorgaan is op grond van artikel 6, tweede lid, van het reglement van het Verantwoordingsorgaan, bevoegd om jaarlijks een oordeel te geven over:

1. het handelen van het Bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie, waaronder de bevindingen van de Raad van Toezicht;
2. het door het Bestuur uitgevoerde beleid in het afgelopen kalenderjaar;
3. beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben;
4. de naleving van de Code Pensioenfondsen.

In dat kader deelt het Verantwoordingsorgaan zijn bevindingen, spreekt een oordeel uit over het handelen van het Bestuur in 2016 en doet een aantal aanbevelingen voor 2017.

TOTSTANDKOMING

Op woensdag 26 april 2017 heeft het Bestuur aan het Verantwoordingsorgaan verantwoording afgelegd over het in 2016 gevoerde beleid. Het Verantwoordingsorgaan heeft zich een oordeel kunnen vormen aan de hand van eigen waarnemingen, het conceptjaarverslag ABP 2016, het conceptverslag Duurzaam en Verantwoord Beleggen 2016 alsmede op basis van informatie uit gesprekken met de Raad van Toezicht, de externe accountant, de externe actuaris en de compliance officer van het Pensioenfonds.

KADER

In het oordeel van het Verantwoordingsorgaan over het handelen van het Bestuur over 2015 heeft het Verantwoordingsorgaan meerdere bevindingen en aanbevelingen gedaan aan het Bestuur.

Deze bevindingen en aanbevelingen zijn, gedurende het jaar, bij de verschillende gespreksonderwerpen en adviesaanvragen, onderwerp van gesprek geweest in de overlegvergaderingen van het Verantwoordingsorgaan met het Bestuur.

Ten aanzien van de bevindingen en aanbevelingen 2015 constateert het Verantwoordingsorgaan in het algemeen dat het Verantwoordingsorgaan zich gehoord en betrokken voelt door het Bestuur. Zo is er aandacht besteed aan de spanning tussen ambitie en realisatie van de pensioenregeling, de publieke website verder verbeterd, in een thema-bijeenkomst informatie uitgewisseld over de beleggingsethiek, engagements en geheimhouding en de rol van de werkgever in pensioencommunicatie versterkt. In het bijzonder is er verder gewerkt en aandacht besteed aan de relatie tussen Bestuur en Verantwoordingsorgaan. De gesprekken en discussie met het Bestuur vinden plaats op een kritische constructieve wijze met respect voor ieders verantwoordelijkheden.

Het Verantwoordingsorgaan spreekt zijn waardering uit voor het inhoudsrijke en heldere jaarverslag 2016. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het Bestuur zijn rol en verantwoordelijkheden in het verslagjaar genomen heeft. Er zijn fundamentele besluiten genomen die het fonds versterken en vertrouwen geven voor de toekomst. Zo is er een meerjarig premiebeleid vastgesteld, de herinrichting van het vermogensbeheerproces en de herziening van de uitbestedingsrelatie met de pensioenuitvoeringsorganisatie vastgelegd.

Verdergaande verbeteringen en innovaties blijven echter noodzakelijk.

Onderstaande bevindingen en aanbevelingen in het oordeel over 2016 van het Verantwoordingsorgaan richting Bestuur moeten in dat licht gelezen te worden.

BEVINDINGEN

In de oordeelsvorming van het Verantwoordingsorgaan zijn de belangrijkste bevindingen:

Blijvende aandacht voor de spanning tussen ambitie en realisatie

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het Bestuur de eerdere aanbeveling van het Verantwoordingsorgaan om de toenemende spanning tussen ambitie en verwachte realisatie onder de aandacht van sociale partners te brengen heeft opgevolgd. Dit met als resultaat de implementatie van een meerjarig premiebeleid gebaseerd op een reële discontovoet van 2,8%, alsmede het heffen van een vaste opslag op de OP/NP premie van 1,5%-punt bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110%.

Naar de mening van het Verantwoordingsorgaan blijft alertheid geboden en vraagt de ontwikkeling van de financiële positie van het fonds, mede in het licht van een mogelijke onvoorwaardelijke korting in 2021, om structurele monitoring.

Communicatie met deelnemers

Het Verantwoordingsorgaan waardeert de toegankelijkheid van de nieuwe website. Ook kan de geïnteresseerde deelnemer de meer specifieke informatie vinden in een "tweede laag". Ook is de Mijn-ABP-Omgeving vernieuwd. Deze omgeving is gebruiksvriendelijk en geeft de deelnemer een goed inzicht in zijn (toekomstig) pensioen. Verder kan de deelnemer persoonlijke berekeningen maken die hem kunnen helpen bij het maken van relevante keuzes.

Het Verantwoordingsorgaan ontvangt regelmatig signalen en klachten van deelnemers over de beantwoording van vragen op zowel tijdigheid als kwaliteit. Ook heeft de verzending van de UPO's vertraging opgelopen. Wel constateert het Verantwoordingsorgaan dat het aantal formele

klachten relatief gering is.

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het Bestuur verder invulling heeft gegeven aan het beschikbaar stellen van voorlichtingsinstrumenten voor werkgevers om het pensioenbewustzijn onder medewerkers te vergroten. Met name wordt de inzet van de pop-up store hoog gewaardeerd. Het Verantwoordingsorgaan verzoekt het Bestuur om in 2017 op de ingeslagen weg door te gaan en mogelijk verdere innovatieve ideeën samen met werkgevers of sectoren te onderzoeken en te implementeren en best practices te delen.

Volwassen medezeggenschapsrelatie

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat de relatie tussen Bestuur en Verantwoordingsorgaan in het afgelopen jaar volwassener is geworden.

In de verbetering van de relatie tussen Verantwoordingsorgaan en Bestuur verwacht het Verantwoordingsorgaan dat het Bestuur het advies van het Verantwoordingsorgaan volledig, juist en evenwichtig verwoordt. Dit in het belang van volledige informatievoorziening richting de deelnemers.

Complexiteitsreductie

In 2016 is het Verantwoordingsorgaan geïnformeerd over de complexiteit van de regeling en de gevolgen hiervan voor de uitvoering. Gemeld werd dat een wijziging van de regeling dringend noodzakelijk is teneinde een integere en beheerste uitvoering in de toekomst te kunnen garanderen. Het Verantwoordingsorgaan heeft dit signaal als zeer urgent ervaren en deelt de zorgen van het Bestuur op dit punt.

Toekomstvisie nieuw pensioenstelsel

Het Verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat het Bestuur, rekening houdend met de rol van sociale partners, zijn verantwoordelijkheid heeft genomen en zich nadrukkelijk heeft gemengd in de discussie rondom de herziening van het Pensioenstelsel. Dit past bij een bestuur van het grootste Pensioenfonds van Nederland.

Hierbij dient het Bestuur wel rekening te blijven houden met zijn rol en verantwoordelijkheid. Verder constateert het Verantwoordingsorgaan dat het Bestuur het Verantwoordingsorgaan weliswaar regelmatig heeft geïnformeerd over de ontwikkelingen, maar niet actief heeft betrokken bij zijn standpuntbepaling.

Professionalisering uitbestedingsrelatie en aanpassing governance structuur

Het Verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van de verdere professionalisering van de uitbestedingsrelatie tussen ABP en de Vermogensbeheerder APG. Zo zijn de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden in het vermogensbeheerproces herzien. In 2017 volgt de daadwerkelijke implementatie die moet leiden tot een best in class organisatie.

Ook is de governance structuur gewijzigd in de zin van aanpassingen in bestuurscommissies en het nader regelen van mandateringsbevoegdheden tussen bestuur, bestuurscommissies en bestuursbureau. Ook deze werkwijze zal in 2017 verder invulling krijgen.

VPL en opvolging negatief advies meerderheid VO

Naar aanleiding van de discussie met DNB over de financiering van de VPL heeft het bestuur besloten het premiebeleid voor VPL gelijk te trekken met het premiebeleid OP/NP. Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het Bestuur de financiering van de opslag die daar het gevolg van is niet proactief en tijdig bij de Pensioenkamer aan de orde heeft gesteld. Dit heeft pas plaatsgevonden nadat het Verantwoordingsorgaan een negatief advies op het onderdeel premieopslag op de VPL-premie in de premie- en indexatienota 2017 had uitbracht, in het bijzonder vanwege het ontbreken van een expliciete toets op de evenwichtige belangenafweging.

Risicobereidheids-onderzoek onder deelnemers

Het Verantwoordingsorgaan heeft naar tevredenheid kennis genomen van onderzoeken naar vormen van communicatie met deelnemers die bijdragen aan herstel van vertrouwen, bewustzijn die

daadwerkelijk leiden tot actie van deelnemers. Onderdeel van dit onderzoek vormt risico-communicatie. Het Bestuur heeft hierbij aangegeven dat effectieve communicatie omtrent risico een belangrijke voorwaarde is om de risicobereidheid onder deelnemers te kunnen meten.

Compliance

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat de gedrags- en cultuurelementen die de integere bedrijfsvoering in gevaar kunnen brengen thans in de scope van compliance verankerd zijn. Dit heeft echter nog niet geleid tot een meer zichtbare uitwerking in het jaarverslag. Het Verantwoordingsorgaan dringt er op aan dit in het jaarverslag 2017 wel zichtbaar te maken. In de uitvoering van de compliance functie is een goede positieve ontwikkeling waarneembaar. Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur deze trend verder door te zetten.

OORDEEL

Op grond van de eigen bevindingen, de bevindingen van de accountant, actuaris, compliance officer en Raad van Toezicht, oordeelt het Verantwoordingsorgaan positief over het handelen van het Bestuur inzake het gevoerde beleid, de gemaakte beleidskeuzes en de naleving van goed pensioenfondsbestuur.

AANBEVELINGEN

Tijdens de overlegvergadering tussen Bestuur en Verantwoordingsorgaan op woensdag 26 april 2017 heeft het Verantwoordingsorgaan onderstaande aanbevelingen aan het Bestuur gedaan.

Blijvende aandacht voor spanning, tussen ambitie en realisatie

Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur vast te houden aan de uitgangspunten bij het premiebeleid 2017 en volgende jaren. Dit in het streven om te komen tot een stabiele premie. Ook vraagt de financiële positie van het fonds, mede in het licht van een mogelijke onvoorwaardelijke korting in 2021, om structurele monitoring. Pro-actieve communicatie met deelnemers is hierbij van groot belang.

Communicatie met deelnemers

Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur om in communicatie met deelnemers

- de publieke website met regelmaat te 'verversen' met nieuwe informatie;
- er zorg voor te dragen dat álle deelnemers toegang krijgen tot MijnOmgeving;
- de procescommunicatie te verbeteren op de punten tijdigheid en kwaliteit van de inhoud van het antwoord;
- het UPO proces verder te verbeteren teneinde te streven naar het tijdig en juist verzenden van álle UPO's.

Aandacht voor advisering van Verantwoordingsorgaan in persberichten

Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur om in persberichten meer aandacht te besteden aan de overwegingen van het Verantwoordingsorgaan die ten grondslag hebben gelegen aan de advisering. Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur (concept) persberichten bijvoorbeeld betreffende het premie- en indexatie besluit tijdig af te stemmen met (de voorzitter van) het Verantwoordingsorgaan.

Complexiteitsreductie

Het Verantwoordingsorgaan deelt de urgente zorgen van het Bestuur daar waar het gaat om het reduceren van de complexiteit in de regeling. Het Verantwoordingsorgaan verwacht dat het Bestuur, in overleg met sociale partners, tot oplossingen komt met betrekking tot de uitvoerbaarheid van de regeling.

Toekomstvisie nieuw Pensioenstelsel

Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het Bestuur terecht een actieve positie inneemt daar waar het gaat om de toekomst van het stelsel. Met name de punten van evenwichtige belangenafweging, transitie en mogelijke uitvoeringstechnische consequenties zijn thema's waarvan het Verantwoordingsorgaan verwacht dat het Bestuur deze inbrengt in de thans lopende toekomstdiscussie. Het Verantwoordingsorgaan zou het waarderen als het Bestuur actiever de dialoog opzoekt met het Verantwoordingsorgaan over dit belangwekkende onderwerp.

Professionalisering uitbestedingsrelatie en aanpassing governance structuur

Het Verantwoordingsorgaan wenst op de hoogte gehouden te worden van de verdere vernieuwing van het Vermogensbeheerproces om te komen tot een best in class organisatie. Ook is het Verantwoordingsorgaan benieuwd naar de ervaringen in de aanpassingen van de governance en verzoekt het Bestuur deze ervaringen met het Verantwoordingsorgaan te delen. In dat kader dient eveneens betrokken te worden de evaluatie van het bestuurlijke model en de keuzes die daarin gemaakt gaan worden.

Risicobereidheidsonderzoek onder deelnemers

Het Verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van het standpunt van het Bestuur dat effectieve communicatie omtrent risico een belangrijke voorwaarde is om de risicobereidheid onder deelnemers te kunnen meten. Het Verantwoordingsorgaan ziet het belang van deze voorstudie en ziet uit naar de resultaten. Van het Bestuur wordt verwacht om daarna alsnog een onderzoek te doen naar risicobereidheid onder deelnemers of beargumenteerd helder te maken waarom een dergelijk onderzoek niet relevant zou zijn.

Naar de mening van het Verantwoordingsorgaan is het doel van een dergelijk onderzoek inzicht te krijgen in het draagvlak onder deelnemers voor de risicohouding en het risiconiveau van het fonds.

Compliance

Het Verantwoordingsorgaan vraagt het Bestuur concreet stappen te zetten in het kader van de brede invulling van de compliance scope en wel op die manier dat in het jaarverslag 2017 hierover op een meer uitgebreide en inhoudelijke wijze gerapporteerd kan worden. Meer concreet gaat het om de opvolging van de elementen uit de integriteitsrisicoanalyse en hierover te rapporteren.

Beleggingsbeleid

Het Verantwoordingsorgaan deed in haar aanbevelingen bij het jaarverslag over 2015 al de aanbeveling om bij de opstelling van het Strategisch Beleggingsplan 2016 – 2018 extra aandacht te besteden aan de beleggingscategorie hedgefondsen

en private equity. Het Bestuur heeft toen aangegeven de beleggingen in hedgefondsen in een bredere evaluatie in 2016 te zullen betrekken. Hierbij zou fundamenteel onderzoek worden gedaan naar de toegevoegde waarde van afzonderlijke beleggingcategorieën, zowel kwantitatief (rendement vs. kosten) als kwalitatief (transparantie, complexiteit e.d.).

Het Verantwoordingsorgaan wenst ook in 2017 concreet op de hoogte gehouden te worden door het Bestuur over de voortgang. Dit temeer daar APG AM een deel van de beleggingsportefeuille in eigen beheer doet, en een deel uitbesteedt.

Duurzaam en Verantwoord beleggen

Het Verantwoordingsorgaan beveelt het Bestuur aan om in het verslag Duurzaam en Verantwoord Beleggen 2017 een beeld te schetsen hoe lang engagement wordt volgehouden. Daarnaast verzoekt het Verantwoordingsorgaan het Bestuur om ook een paragraaf op te nemen over onderwerpen die het Verantwoordingsorgaan aan de orde heeft gesteld, en hoe deze zijn afgehandeld. Het Verantwoordingsorgaan adviseert het Bestuur ten slotte om (voorbeelden van) de impact die Verantwoord en Duurzaam Beleggen heeft nog breder uit te dragen richting de deelnemers.

REACTIE BESTUUR OP HET OORDEEL VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

Het bestuur heeft op 26 april 2017 overleg gevoerd met het Verantwoordingsorgaan en met belangstelling kennis genomen van de bevindingen en aanbevelingen van het Verantwoordingsorgaan.

Het bestuur vindt daarin geen aanleiding tot opmerkingen.

Het bestuur waardeert de inzet en de leden van het Verantwoordingsorgaan en heeft met instemming kennis genomen van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan. De aanbevelingen van het Verantwoordingsorgaan worden door het bestuur meegenomen in de uitvoering van zijn werkzaamheden in 2017.

Tot slot dankt het bestuur het Verantwoordingsorgaan voor zijn inzet, zowel voor de ontvangen adviezen als voor het gefundeerde oordeel over het gevoerde beleid in 2016.